

VJEROVANJA U NADNARAVNA BIĆA

Petra KELEMEN

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

1. UVOD

Istraživanje duhovne kulture stanovnika pojedinog kraja za svakog etnologa predstavlja poseban izazov. Spremnost na razgovor o temama koje često otkrivaju vrlo osobna iskustva kazivača, njihove stavove i vjerovanja, odlučujuća je u okviru takvog terenskog istraživanja. Zahvaljujući izrazitoj susretljivosti i otvorenosti kazivača, istraživanjem vjerovanja u nadnaravna bića na području Krivoga Puta dobiveno je mnoštvo podataka.¹ Priče o vilama, *viškama*, morama, zapisi o vampirima i vukodlacima, mračnjacima i *vrimenjacima* te pojedina kazivanja o neobičnim, neobjašnjivim događajima čine središte ovoga prikaza prikupljenih podataka.² Razlike koje postoje u odgovorima kao i činjenica da su o nekim pojavama dobiveni odgovori samo od pojedinih kazivača, upućuju na važnost uvažavanja osobnog iskustva i razmišljanja kazivača, iako se, naravno, ponegdje mogu nazrijeti i zajedničke crte u kazivanjima.

2. LIPA KO VILA

Vile su bića uz koja nitko od kazivača nije vezao ništa negativno. Jedino je Kata Pavelić *Burgijina* iz Pavića navela kako su djecu plašili govoreći im *odnit će te vila*. Kazivači su vile okarakterizirali kao visoke, lijepe,³ kao mlade djevojke⁴. Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe pridodala je kako su djevojke znali uspoređivati s vilama: *...lipa ko vila. Ko vila nagorkinja oni su znali reć*. Vile su, prema riječima kazivača,

¹ Pri terenskom istraživanju podaci su prikupljeni na sljedećim lokalitetima: Gorica, Katići, Krivi Put, Kuljići, Lucići, Mrzli Dol, Pavelići, Pavići, Popići, Rupa, Rusova Draga, Serdari, Škopci, Šojatski Dolac, Šolići, Špalji, Veljun, Žuljevići. Pri prvom istraživanju sudjelovala je kolegica Marija Brajković koja je skupila vrijedne podatke i napravila početnu sintezu građe. Pojedina vjerovanja u svom tekstu u ovoj monografiji pod nazivom *Vjerovanja vezana uz odabir bračnoga druga i zaštitu mladenaca* donosi Sanja Lončar.

² Ispitivanje ove teme tražilo je ponajviše primjenu tehnike nestrukturiranog intervjua, zahvaljujući kojoj su kazivači iznijeli važna osobna iskustva i razmišljanja. Kao pomoć u pripremi za istraživanje poslužila je Upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije, svezak IV, teme broj: 141. *Mora, vampir, vukodlak i neka slična bića*, 142. *Vještice, vile, suđenice*, 143. *Neka druga natprirodna bića i pojave*, 149. *Zlo oko, uroci, sretni i nesretni dani*. Uz pojedina kazivanja prikazat će se i podaci prikupljeni ovim upitnicama (signatura Krivoga Puta: Fd 241, zapisivač Slobodan Šimić, kazivač Milan Krmpotić). Uz to što u upitnicama nije navedeno na koje se krivoputske zaseoke kazivanja odnose, već se i samim bilježenjem kazivanja samo jednoga kazivača dobiva generalizirana slika, kakva se nastojala izbjeći terenskim istraživanjem vjerovanja u nadnaravna bića kojim se željela zabilježiti raznolikost osobnih iskustava, vjerovanja, mišljenja, sjećanja, priča. Nevena Škrbić u svom članku *izvješće s istraživanja u selima pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja* (2001) u poglavlju *Viške, uroci i žene koje znadu izgovarat* donosi podatke o pojedinim segmentima vjerovanja u nadnaravna bića koji su obrađeni u ovome radu. Podaci koje je iznijela autorica, značajni su i zbog toga što su zabilježeni u novije vrijeme, vezani su uz područje koje nastanjuju primorski Bunjevci te postoji mogućnost komparacije s podacima prikupljenima na području Krivoga Puta. No, kako osnovna namjera mogega rada nije bila uklapanje pojedinih vjerovanja i zabilježenih sjećanja u širi prostorni kontekst, u tekstu nisam detaljnije upućivala na autoričine podatke.

³ Ove je karakteristike naveo Anton Prpić *Matin* iz Veljuna. Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna kazala je kako su bile visoke, velike. Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe naglasila je njihovu ljepotu.

⁴ O vilama kao djevojkama govorili su: Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići.

obučene u bijelo,⁵ imaju dugu kosu,⁶ za koju je Milan Prpić *Popić* iz Popića potvrdio da je plave boje, dok je Anton Prpić *Matin* iz Veljuna kazao kako su je vile plele u pletenice. Tome Špalj *Cucin* iz Krivoga Puta naveo je kako se djevojkama znalo reći da su kao vile kad bi raspustile kosu: *Kad bi prije neka djevojka imala, prije se nije šišalo, kaže, vidi je, ima kosu ko bijela vila, onda to njima drago bilo.* Milan Prpić *Markin* iz Veljuna uz vile je vezao sjaj, kazao je kako su bile obučene u sjajnu lepršavu haljinu te kako su na glavi imale *ko svetlo, slično kao ono što sveci nose, sjajno.* Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića uz dugačku bijelu haljinu spomenuo je i *šlajer* koji je bio dugačak poput haljine. Često spominjana karakteristika vila su i njihove noge; naime, kazivači su naveli kako one nisu imale ljudske noge, već kopita, noge mule ili konja.⁷ Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića i Milka Prpić *Markina* iz Veljuna kazali su kako su vile *prvale* (vrtjele).

Uz vile su kazivači redovito vezali njihov ples u kolu.⁸ Pojedinci su naglasili kako su u prirodi bila vidljiva mjesta na kojima su vile plesale.⁹ Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna pojasnila je: *Kada bi onda onako malo zelenija trava u obliku kola, kruga, veli, tu su vile kolo plesale.* Zdenka Pavelić *Vranićeva* iz Pavića jedina je navela kako su vile kolo plesale na raskrižjima te kako su ljudi pričali da ne bi bilo dobro ako se u to kolo uđe. Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića se prisjetio: *A vile su pričali, ono di je crna livada, da su to vile kolo igrale. Onaj krug trave. (...) Ali kako trava drukčija. Vilino kolo. Trava je bila svugdje zelena, samo se kolo vidi. Drukčija je trava. I kolo je, krug. Al nije krug spojen. (...) Ovako je razmak. To san ja naiša po livadan. I tata pokojni – to je vilsko kolo. (...) I tu je ta vilina ditelina reste. Tu ti reste trava koja ko da je na njoj paučina. Vilina kosa.* Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna objasnio je kako su zapravo srne napravile taj krug na travi, da su one *igrale*.

Pojedini kazivači naglasili su kako se vile moglo vidjeti jedino noću, primjerice, Mile Prpić *Popić* iz Popića kazao je: *A vila se nije moglo vidjet po danu, samo po noći.*¹⁰ Ovaj je kazivač, kao i Zdenka Pavelić *Vranićeva* iz Pavića, objasnio da su vile živjele u šumama, točnije, u pećinama.

U pojedinim pričama vile su kazivači vezali uz konje. Tako je Anton Prpić *Matin* iz Veljuna kazao kako su *pripovjedali da idu vile na konjima*, dok se Mile Prpić *Popić* iz Popića prisjetio: *Pričali su da su vidili vilu kako konju grivu plete, rep i to.* Kazivač je naveo da se objašnjavalo da je konj bio dobar ako su mu vile plele grivu te da se to nije smjelo dirati jer *ako se to rasplete da nije dobro za konja, da neće konj bit dobar.* No, sam kazivač ne vjeruje u ovu priču, već misli da su konjima griva i rep bili spleteni zbog prašine i blata. Anka Prpić *Brunićeva* iz Krivoga Puta prisjetila se: *Imali smo konje, onda konj po noći, a što ja znan, ja to ne virujen, ja sam to vidila, konj onu grivu, kosu onu, pa mu budi popletena ko pletenica. Il bi*

⁵ Da su vile bile obučene u bjelinu, potvrdili su: Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Milka Prpić *Markina*, Veljun; Tome Špalj *Cucin*, Krivi Put. Jedino je Milan Prpić *Markin* iz Veljuna naveo kako su vile imale obučeno *nešto sjajno*. Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna kazao je da su vile imale obučenu *bijelu robu isto ko mlada kad ide na vjenčanje*.

⁶ Dugu kosu kao karakteristiku vila naveli su: Anton Prpić *Matin*, Veljun; Milan Prpić *Popić*, Popići (kazao da su vile imale kosu *do nogu*); Tome Špalj *Cucin*, Krivi Put; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići.

⁷ O tome su govorili: Anton Prpić *Matin*, Veljun (noge konja ili mule); Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa (noge konja); Zdenka Pavelić *Vranićeva* i Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići (noge konja); Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići (*muletina noga*); Milka Prpić *Markina*, Veljun (noga mule); Milan Prpić *Markin*, Veljun (noge konja). Milan Prpić *Popić* iz Popića naveo je kako su vile imale ljudske noge. Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna i Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića pojašnjavaju kako se noge nisu niti vidjele.

⁸ Da su vile plesale kolo, naveli su: Anton Prpić *Matin*, Veljun; Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Luka Krmpotić *Brnde*, Veljun; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Mile Prpić *Popić*, Popići; Milan Prpić *Markin*, Veljun; Tome Špalj *Cucin*, Krivi Put.

⁹ Kazivači koji su naveli da je na travi bilo moguće vidjeti krug koji je označavao da su tu vile plesale kolo su: Anton Prpić *Matin*, Veljun; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Luka Krmpotić *Brnde*, Veljun; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Milan Prpić *Markin*, Veljun.

¹⁰ O mogućnosti viđenja vila jedino noću govorili su Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe, Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice i Mile Prpić *Popić* iz Popića.

se to on preko noći sam, onda reci noćas su mu vile savile. Milan Prpić *Markin* iz Veljuna ispričao je iskustvo s vlastitim konjem iz pedesetih godina 20. stoljeća: ...*Nego san ja to doživija, ja san ima kobilu mladu. Ona je bila jača od jednoga konja. Ja san je proda tamo u Primorje kad san u Njemačku iša na posa, nije ima kome ostavit. Ona nije bila velika, mala kobilica. A lijepa je bila ko zlato. Njoj svaku noć, ti respleti grivu, počeslaj, sutra si došao, pletenice sve spletene. I one dvi pletenice spojene jedna za drugu, kao rukohvat. Ja ih opet razvali isti dan, počeslaj lipo, odnija baban češalj stari, onaj što glave su prvo one češljale, onaj ritki zubi, pa san ja to rastavlja. Ja sutradan i opet. A ljudima nisan virova dok su mi ljudi rekli da vile, da koga konj spliču vile da jaki, čudo snažan. I da ga one po noći to spliču i jašu na njemu, one mu snagu daju. (...) One su jašile na konju tom. A nisu svakoga konja. Samo odaberu, znadu one koga će izabrat. Iako su mu ljudi govorili da nije smio dirati pletenice, jer je to, kako su rekli, stvar vila, on ih je ipak raspleo jer mu onako spletene, smotano nije bilo lijepo.¹¹*

Pojedini kazivači povezali su vile sa svojim krajem, kao primjerice Ivan Krmpotić *Šoparin* iz Šojatsko-ga Dolca koji navodi sintagmu *vila Velebita*. Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe podrobnije je objasnila kako vile žive u šumi te *zato se i Velebit pjeva "Oj, ti vilo, vilo Velebita"*. Tome Špalj *Cucin* iz Krivoga Puta kazao je kako vile na određen način simboliziraju njihov kraj te su zbog toga i ušle u pjesmu o Velebitu.

Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna pojasnila je kako nije svatko mogao vidjeti vile: *Netko bi vidio, možemo biti skupa, ja vidit, ti ne*. Milka Prpić *Markina* iz Veljuna ispričala je jedno svoje zanimljivo sjećanje vezano uz pojavu vila: *E, babe su pričale da su vidile vile. Ako si vilu vidiš, ne smiš reć eno vile. Onda ostanesh, ne moreš izgovarat, veli, da. Jedna je ova, meni je svekrva pričala, tamo čuvala blago i da je rekla di, di, di, ostala tako, dide, eno vile. Onda tako prvo neg bi govorila reci di, di. E, dok je did pogleda, već nema. (...) Govorila je ona, ali prvo tog govora uvik di, di.*

3. VJEŠTICA KO VJEŠTICA

Viške¹² predstavljaju nadnaravna bića o kojima su Krivopučani tijekom ispitivanja najviše pričali te je o vjerovanjima o njihovom postojanju zabilježeno najviše pojedinosti i zanimljivih sjećanja. Iako negativna bića, koja su, prema vjerovanjima, mogla nauditi ljudima i životinjama, priče o njima žive među stanovništvom Krivoga Puta.¹³

Od pojedinih kazivača dobiven je odgovor kako su to u pravilu bile udane žene¹⁴ ili kako je to objasnio Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića: *A malo su cura vikali, to su sve bile udane*. Za njih se vjerovalo kako

¹¹ U Upitnici Etnološkog atlasa Jugoslavije o vilama je zapisano: "Vile su lijepe mlade žene, duge kose koje igraju kolo na livadi i pletu konjima grive" (UEA, IV, 142, Fd 241/478).

¹² Svi kazivači koji su govorili o *viškama* upotrebljavali su ovaj naziv. Uz njega, pojedini su kazivači (Anton Prpić *Martin*, Veljun; Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa; Mile Prpić *Popić*, Popići; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići; Milka Prpić *Markina*, Veljun; Branko Tomljanović *Ropeta*, Krivi Put) upotrebljavali i naziv vještice. Milan Prpić *Markin*, Veljun; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac te Marko i Draga Tomljanović *Rilčevi* iz Katića su za vrijeme razgovora upotrijebili samo naziv vještica. Eleonora Prpić *Lejina* upotrijebila je i naziv *višketina*. Marija Prpić *Vinina* iz Veljuna jedina je, uz nazive *viška* i *višketina*, upotrijebila i naziv *coprnje*.

¹³ U Upitnici Etnološkog zavoda Jugoslavije zabilježeni su oskudni podaci o ovim bićima. Na pitanje: "Vjeruje li se ili priča o ženama koje imaju natprirodnu moć da čine zlo (uzimaju mlijeko tuđih krava, prirod s tuđih polja, prave tuču, mraz, uzrokuju sušu, bolest i svađu, jedu ljudima srce, krađu Mjesec ili Danicu ili?) i kako se zovu (vještica, višćica, viška, vešća, veštčina, vešterka, činilica, štriga, štrija, vražarica, brkača, coprnjica, čarovnjica, teta, kuma ili?)?" zabilježen je tek odgovor: "Takve žene se zovu vištice", bez dodatnog objašnjenja njihovih natprirodnih moći i navođenja poznatih priča uz njihova djela. Nadalje, na pitanje kako vještica nastaje, zabilježen je odgovor: "Ne znadu kako bi postala. Valjda bi joj to bilo suđeno". Također, za pretvaranje vještice u neko drugo biće, životinju ili stvar zabilježen je odgovor: "Nepoznato im je to." Općenito je o vješticama zapisano, a vezano uz mogućnost njihova prepoznavanja: "To su bile stare žene zla pogleda". O kažnjavanju vještica zabilježen je odgovor "Ne znadu o tomu."; dok je za muškarce koji imaju moć i čine zlo kao i vještice zapisano: "Nisu čuli za to" (UEA, IV, 142, Fd 241/478).

¹⁴ O *viškama* kao udanim ženama govorili su: Anton Prpić *Martin*, Veljun; Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Mara i Luka Krmpotić *Brndini*, Veljun; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Zvonko Pavelić *Dujela*, Serdari.

odlaze na Klek,¹⁵ a rekvizit koji im u tome pomaže je, prema mišljenju pojedinih kazivača, metla.¹⁶ Pritom je Mile Prpić *Popić* iz Popića pridodao da *više pršu*, imaju krila. Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića kazao je kako su više prije svog noćnog odlaska metlom na Klek lojem ili voskom mazale tabane da ih putem ne bode kamenje, dok je Milan Prpić *Markin* iz Veljuna naveo kako su za tu potrebu imale neku mast te pridodao: *E, pa onda viču da "pr, pr, ni od drvo ni o kamen", a ona reče "i u drvo i u kamen". Pa se razbi*. Ovu su formulu u pravilnom obliku morale izgovarati prije polaska kako na putu ne bi u nešto udarile.

Sposobnost koju su kazivači najčešće vezali uz *više* je krađa mlijeka.¹⁷ Tako je kazivač iz Krivoga Puta, iako sam ne vjeruje u mogućnost da su *više* to činile, potvrdio da je to, kako je kazao, *bilo rašireno mišljenje*. Pojedini su objasnili kako je ona to činila pomoću *uprtice*.¹⁸ Anka Vukelić *Matićeva* iz Rupe kazala je kako *su vikali da može zaustaviti mlijeko kravi, bilo je takvih slučajeva*, dok su Mara i Luka Krmpotić *Brndini* iz Veljuna naveli kako je *viška vidila kravu i nema mlika*. Luka je objasnio: *E, imala tu neku moć, to valjda njihova tajna bila*, te naveo osobno iskustvo i mišljenje: *Izgleda da je moralo nešto djelovati od njih. Ja sam jedanput kravu gonija, kada je ona vidla, nije više mlika u njoj bilo, bilo vrlo malo, jel to tako, nije li, ja isto sam sebi ne vjerujem, nego sumnjaš*. Anka Šolić *Tutanova* iz Šolića iznijela je svoje mišljenje o nastanku priča o *viškama*: *I viška i vještica. Ona veli muze kravu. Ljudi su tako iznesi bez veze, veli, ona je muzla kravu. Žena jadna, ima dobro kravu, ima mlika, ona je, veli, na uprticu pomuzla. Izmisli iz glave tako i tako reče*. Slično razmišljanje izrekao je i Tome Špalj *Cucin* iz Krivoga Puta: *Jednu babu su jadnu, imala je tri krave i sad njih tri će dat više mlika nego ona jedna. Onda ona je imala više toga mlijeka i sira, onda su oni njoj vikali da je ta, bila Franca, o vruga, Vrnca muze na uprticu. Tobože ona gata. (...) Tako, lopovština ljudska*. O tome je govorio i Mile Prpić *Popić* iz Popića: *A to su znale ove babe po selu. I onda ako i ne bi bila viška, one nju nazovi viška. Lopovštine*. Ovi su kazivači tako postojanje priča o *viški* vezali ponajprije uz ljudsku zavist ili, kako kaže Tome Špalj, *lopovštinu*.

Kazivači su nadalje naveli kako su više mogle ureći ljude ili životinje.¹⁹ Mara Krmpotić *Brndina* iz Veljuna kazala je: *Ove da su kao vračale, kao da ureče nešto ili blago, da imaju take oči... Kad vidi blago da ga kao ureče, da ne napreduje to poslije blago, take oči da ima, može bit da ne bi ona rado to, je li, ali ako je tako rođeno*. Kazivačica je dalje navela kako su ljudi nastojali sakriti blago od pogleda ovih, kako je kazala, *vračarka* koje su se mogle prepoznati po pogledu: *Nekako drukčije, nekako namršteno, nekako čudnovato. Veli ta će vas ureć, blago nemojte joj pokazivat kad kupite ili nešto*. Zbog tog se, kako je kazala kazivačica,

¹⁵ O Kleku kao mjestu na koje su dolazile *više* govorili su: Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac; Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Mile Prpić *Popić*, Popići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Milka Prpić *Markina*, Veljun; Milan Prpić *Markin*, Veljun; Marija Prpić *Vinina*, Veljun.

¹⁶ Metlu kao rekvizit spomenuli su: Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Mile Prpić *Popić*, Popići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Milka Prpić *Markina*, Veljun; Milan Prpić *Markin*, Veljun; Marija Prpić *Vinina*, Veljun.

¹⁷ O sposobnosti vještica da krađu mlijeko govorili su: Anton Prpić *Matin*, Veljun; Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Mile Prpić *Popić*, Popići; Mara i Luka Krmpotić *Brndini*, Veljun; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići; Branko Tomljanović *Ropeta*, Krivi Put; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica; Stjepan Prpić *Stipina*, Gorica; Francika Šojat *Babićeva*, Šojatski Dolac; Ivan Pavelić *Jandra*, Serdari; Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Mirko Prpić *Cungo*, Krivi Put; Anka Prpić *Brunićeva*, Krivi Put.

¹⁸ O muženju preko *uprtice* govorili su: Anton Prpić *Matin*, Veljun; Mile Prpić *Popić*, Popići; Mara i Luka Krmpotić *Brndini*, Veljun; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Milan Krmpotić *Zekonja*, Veljun; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići; Branko Tomljanović *Ropeta*, Krivi Put; Stjepan Prpić *Stipina*, Gorica; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Ivan Pavelić *Jandra*, Serdari; Marija Prpić *Vinina*, Veljun; Marko Tomljanović *Rilac*, Katići; Nada Prpić *Terezina*, Krivi Put; Mirko Prpić *Cungo*, Krivi Put.

¹⁹ O tome su govorili: Mara i Luka Krmpotić *Brndini*, Veljun; Ivan Krmpotić *Šoparin*, Šojatski Dolac (ljude i blago), Zdenka Pavelić *Vranićeva* i Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići (ljude i blago); Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Mile Prpić *Popić*, Popići (sjeća se jedne koja je urekla dijete); Milka i Milan Prpić (ljude i blago) *Markinovi*, Veljun; Zlata Tomljanović *Pešina*, Krivi Put; Branko Tomljanović *Ropeta*, Krivi Put; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica (ljudi i blago). Anka Prpić *Brunićeva* iz Krivoga Puta upotrijebila je izraz *plaši ljude, nešto baca*.

ružnog pogleda, niti čovjek, prema riječima njenog supruga Luke, ne bi osjećao najbolje. Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice kazao je da se *odma kao izgubi*. Zlata Tomljanović *Pešina* iz Krivoga Puta je na pitanje kako je osoba znala da ju je netko urekao odgovorila: *A pa šta ja znan, ja ne znan, kako bi rekla, ako bi joj se nešto dogodilo, na primer nešto nevaljano, vidiš je, kaže, onda je kuni, onda reci, vidi urekla me, kaže, prokleta viščetina*. Kazivačica je dalje navela kako su postojale stare žene koje su znale odgovoriti urok.

U Veljunu je zabilježena sljedeća priča²⁰ vezana uz četrdesete godine 20. stoljeća: *Bila je ode jedna, došla iz Brloga, od Otočca, ode se bila udala. I moja sestra, od mene je starija bila 3 godine. Tu je došla od nje. A ona imala jednog od muža brata, to je bija, mi zvali patuljak, što je mali bija, nedorasli, stari je već bija. Doša je tu u kuću, pita mlika, nosi jednu flašicu dva decilitra, da mu neka majka da mlika. Što ćeš s dva decilitra. A ćaća je bija vani ko ja ovako. Stari uđe u kuću, majka nasula mlika i on ne da začepit nego svojih dole hlača otpara komad i metni u onu flašicu. A stari vidija što se dela, on bočicu pras, razbi. On proša kući, kaza i, što misliš, sestra moja ošla tu doli po vodu i glava joj se naopako okrenula, lice ošlo nazad. Što će, ćaća ka ćaća, majka k njoj, zna si da prasica to napravila i onda dođe da ditetu postriže nokte i u vodi popit nokte svoje. I glava se vratila. Onda je otišla, odnija je vrag tamo, u Brlog, zavadila curu i dečka, ovaj dečko je dozna što je stvorija, sruši je, probode kolac u zemlju i ostavi je onako. I tad je vrag odnija.*²¹

Ljudi su, prema riječima pojedinih kazivača, nastojali izbjeći susret s osobama za koje se pričalo da im mogu nauditi. Tako je, primjerice, zabilježeno ovo kazivanje: *Nisu ih ljudi baš rado imali, pričali su s njima, ali nije nitko želio imati posla s njima. (...) Kao nemoj s njon imat posla, ona to more nešto nabacit, nemoj s njon lipo ni ružno, zaobiđi je i tako, nemoj je pustit ni u kuću da ti nešto dođe pa da uzme*. Također, jedno od vjerovanja je bilo da nije dobro da *viška* prijeđe preko puta, o čemu govori priča: *Kad bi god ona priko išla, ljudi su joj se uklanjali, nisu mogli ništa, nego ako je ona prišla preko puta, vraćali se nazad, to nije dobro kad bi prišla preko puta*. Slična priča o ženi za koju se vjerovalo da nije dobro da prijeđe preko puta kaže: *Ako ženska ide, ja idem sad s konjom s kolima, i ako mi pređe preko puta, e, onda mi se bolje vratit nazad nego da idem dalje, svašta se moglo dogodit. Ako ona nosi što u ruci, ako ide i nosi praznu kantu. Ja sam jednom isto iša i to dva puta, jednom mi prišla priko puta, ja iša kovat konja u kovačnicu, izašo na glavnu cestu i policija, hop! I kazni me trista hiljada što nisam imo zvono na konju. I onda drugi put isto mi je prošla, i onda sam je po ušima, po glavi, pridi nazad! Onda je prišla, onda sam proša i dobro. A ista jedna gore na Veljunu, ta je umrla, tri puta sam voz sjena navaga i prevalit, i odma sam osjetio da je ona prišla preko puta mi, i konji neće uzbrdo da voze, onda morate preokrenut, naopako, na drugu stranu, e, onda ne može više mokrit*. Kazivač je ovoj priči pridodao da *još punu kantu ako nosi dobro, al ako prazna kanta, onda će nešto napraviti*. Za zaštitu od njenog utjecaja bilo je potrebno reći: *Pomozi, Bože*. Kazivač to jednom nije učinio i kobila nije htjela ni pet vreća krumpira prenijeti jer je ova žena bila prisutna, a prije toga je, prema njegovim riječima, bez problema ponijela dvadeset i pet.

Tek su pojedini kazivači naveli kako su *viške* imale i sposobnost pretvaranja. Tako je Luka Krmptić *Brnde* iz Veljuna kazao kako su se mogle pretvoriti u leptire, Zdenka Pavelić *Vranićeva* iz Pavića navela je da se mogu pretvoriti u više toga, no najčešće u *mačketinu*, Milka Prpić *Markina* iz Veljuna kazala je da se *viška* mogla pretvoriti u *gujinu*, *muvu*, *svašta*, a njezin suprug Milan misli kako su mogle postati žabe, zmije i kokoši. Međutim, nitko od kazivača nije objasnio kako su one to uspijevale niti jesu li time nešto posebno postizale.

Pojedini kazivači naveli su kako je svećenik, dok su drugi ljudi sumnjali i pričali,²² jedini mogao vidjeti vještice i sa sigurnošću znati koja je žena *viška*. Tako je Anton Prpić *Matin* iz Veljuna pojasnio: *Stari su ljudi pripovijedali da vještice te, da pop može samo svaku vidit u crkvi kad je, kad diže Sveti sakrament, onda*

²⁰ Priču su odvojeno ispričala dvojica kazivača.

²¹ Marija Prpić *Vinina* iz Veljuna kazala je kako *coprnje* mogu čovjeku okrenuti glavu.

²² Marija Prpić *Vinina* iz Veljuna jedina je spomenula kako su *coprnje* znale obući jednu *šlapu* i jedan opanak te se po tome znalo koja je *viška*. Kako je kazivačica jedina navela ovu svima vidljivu pojedinost po kojoj bi se *viška* izdvajala, podatak treba uzeti s oprezom.

da vidi svaku, da ima ko sito, rešeto na glavi. Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića kazao je kako je njemu djed tumačio da svećenik *viške* vidi kad *diže Sveto tilo*. Milan Prpić *Markin* iz Veljuna također je ispričao kako je svećenik u crkvi vidio *viške*, no zbog toga što su one zaštićene nije smio kazati koje su: *A one su zaštićene jer su one Isusa zaštitile, sakrile ga kad su ga tjeroali oni Židovi. Onda u crkvi pop ih vidi, ali ne smije odat. (...) A on ih vidi sam, a kako ih može vidit, ja ne znam.* Također, svatko je mogao na božićnu polnoćku u crkvu donijeti tronožac te i sam vidjeti *viške*, no također poput svećenika nije to smio nikome reći jer su vještice Isusa zaštitile kad je bježao sa svojom majkom: *Onda su imalo tronožac stolac, na tri noge ovako, od drveta istesano lipo, to su stolčić nosili u crkvu, to su babe prvo pričale, onda se popni na taj stolčić i vidi svaku vješticu koja je u crkvi. Da ima sito na glavi. (...) Na ponoćki na Božić.* Jedan je od kazivača naveo kako mu je njegov djed savjetovao: *Kaže, uzmi pređu i oko crkve prođi i sveži na vratin na ulazu. Svi će izać van, one će ostat u crkvi.*

Vezano uz odnos svećenika i *viški* zabilježena je i ova priča: *Baš je to bilo tu u Krivom Putu, u crkvi, ja se sićam tog popa starog. A jednu ženu, tu iz ove kuće tu, sad je ta kuća srušena, ona je bila vještica. To mliko da je ona od krave muzla i tako. Tude krave odu na pašu, kod njene kuće bi urlikale, bugaru krave, i onda da je to mlijeko muzla i kuvala i delala taj putar, onda on njoj naručija neka njemu donese taj putar, da će on kupiti. I ona kad je donila, onda je on kleka na kolina, u stanu svom, a on je molija, uze knjigu i molija. Kako god da moli, taj putar iskaka iz te kante, da je iša van, ostalo je a jedno pola litre možda, da je ostalo putra u kanti, onda on njoj reka: ovo ću ti platiti, a ovo je otišlo! I nikad to nemoj više delati sirotinji!*

Jedna se kazivačica prisjetila zgrade od prije četrdesetak godina sa ženom koju su zvali *viška*, a koja je u dva navrata, prema njenom mišljenju, pokazala svoje neobične sposobnosti na njenom suprugu. Jednom je došla u njihovu kuću uzeti sijeno i za vrijeme dok je bila u kući, njezin suprug je nepomično ležao na otomanu,²³ dok je drugi put kad je došla nešto pozajmiti u njihovu kuću, pao s tavana, s oko dva do tri metra visine na glavu. Zanimljivosti koje se također vežu uz tu ženu jesu i da joj je nadimak bio Okana, što je kazivačica objasnila riječima: *Valjda je imala oči take, pogled,* te da su ljudi nalazili klupka vune koja su povezivali s njom. Kazivačica je također pridodala da je i njena majka bila takva te da se to vjerojatno nasljeđivalo.

Poput zgrade o Okani koja je dolazila po nešto u susjedne kuće, zabilježena je i priča po kojoj su *viške* i drugdje posuđivale od svojih suseljana, primjerice, soli i *kvaa od kiselog mlijeka*: *Uvijek su nešto tražile, posuđivale u selu, uvijek im nešto falilo. I uvik su tražile po raskrižjim, tražile, da su išle i uvik su nekakve kamenčiče bacale.*

Mile Prpić *Popić* iz Popića prisjetio se kako su vještice bile poznate po tome što su krale, opisao ih je obučene u isparanu haljinu i umotane u crni rubac, koji im je otkrivao samo oči. Ovaj kazivač jedini je donio objašnjenje o postanku vještica: *A vještica postaje od čovika, od žene, ako je žena vražja, ona se pritvori u vješticu.* Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića naveo je kako se *višketinama* nazivalo žene koje su se izdvajale svojim ponašanjem: *A bilo je takvi koji smo mi vikali, a da li to bilo istinito, da li nije bilo istinito, ali to smo mi vikali, ako je bila malo vražja ili sebična ili kako bi ti ja to reka, reci to ti je višketina.*

Luka Krmpotić *Brnde* iz Veljuna ispričao je kako su ljudi mogli prepoznati koja je žena *viška*: *Prije su ognjišta bila, onda uz ognjište lezi, žari željezo, ima je klišta i kad je došla, on je manio s onim željezom, uvati je malo po nosu, onda su po tom poznali da je viška. Tako je to bilo, to sam čuja, to je moj čaća pričo.*

U Veljunu je zabilježeno sjećanje na Maru Krmpotić *Sokolušu* koja je ostavljala *lug* na križanjima: *Ona ti je uvik kad su bile te kvatre i mine, uvik je nekog vraga sipala.* Na taj se *lug* koji se nalazio na raskrižjima nije smjelo nagaziti. Za ovu se ženu također pričalo da muze na uprticu te je jedna krava uvijek bježala na *kantun* kuće u kojoj je ona živjela. Zabilježeno je kako je ona *uvik nekog vraga kopala i sakrivala* te kako je pod svojim pragom imala bočicu mlijeka.²⁴

²³ Marija Prpić *Vinina* iz Veljuna kratko je napomenula kako su *coprnje* mogle učiniti da se čovjek *ne more dizat*.

²⁴ Nije zabilježeno objašnjenje.

Bića koja kazivači povezuju, a većinom i poistovjećuju s vješticama su **more**.²⁵ Zdenka Pavelić *Vranićeva* iz Pavića kazala je: *Sad mi zovemo viška i mora. Netko reče viška, netko mora reče, da to je isto, e. Jedino su Mile Prpić Popić iz Popića i Ive Krmpotić Pićica iz Kuljića objasnili razliku između mora i viške: Kad se uda, onda je viška, a kad je mora, onda je cura. Normalno. Tako se vikalo.*²⁶ Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna i Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića kazali su kako su se *viške* i *more* rađale od majki koje su također imale takve sposobnosti: *To ti nastaje tradicija, majka i ćer. (...) Prinaša se s koljena na koljeno. More su bića koja ne daju spavati,*²⁷ *gnjave,*²⁸ *more,*²⁹ *duše, dave.*³⁰ Kao zaštitu od *mora* pojedini su kazivači spomenuli češnjak,³¹ odnosno luk,³² kojima bi se namazala prsa, odnosno malo luka bi se trebalo pojesti.³³ Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna kazala je kako su žene *stavljale ditetu pod glavu križ, Spasitelja i tri glavice češnjaka.*³⁴ Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića naveo je sljedeće sredstvo zaštite od *mora*: *Kajiš muški skini i privuci ga priko vrata di spavaju. Onda ne bi dolazile.*

Jedan od kazivača donio je vlastito iskustvo s morom iz vremena sredine 20. stoljeća: *Zajaši na čovika pa ga davi, uiti ga pa ga cica po noći, ovake mu prsi nacica. I mene su bile nacicale.* Kako je znao koja mu je žena to napravila, odlučio joj je preko njenog unuka zaprijetiti te ga je nakon toga prestala *cicati*. Kata Pavelić *Burgijina* iz Pavića ispričala je kako je njenog oca često mučila *mora*: *To zna moj tata, njega je često ta mora mučila dok je spava, po noći. Onda on je vidiija, kad se probudija, da je vidiija da ima sito na glavi. Da, ta vještica.* Pojedini kazivači naglasili su kako su *more* mučile prvenstveno djecu: *Kad malo dite bilo, pa mu malo nateci prsa ovako. Veli, joj, mora ga pocicala. Malo mu nateci.*³⁵

Kazivači su naveli i pojedine postupke kojima se moglo zaštititi od negativnih bića u čije su sposobnosti ljudi vjerovali. Tako uz već spomenutu zaštitu protiv *mora*, pojedini kazivači spominju kako se blagu, prvenstveno kravama na koje su *viške* krađom mlijeka i imale utjecaj, vezala pređa,³⁶ odnosno crvene vrpce.³⁷ Milan Prpić *Markin* iz Veljuna ispričao je kako su se vezale *trake*: *A više boja, jednu kitu veliku ko ova flaša, crveni, bijeli, plavi, svakakvi, a to se višalo na jednog vola i konja, koji je bolji, na dešnjaka se recimo*

²⁵ O morama su govorili: Anka Vukelić *Matićeva*, Rupa; Mara i Luka Krmpotić *Brndini*, Veljun; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica; Zdenka Pavelić *Vranićeva*, Pavići; Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Mile Prpić *Popić*, Popići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Milka i Milan Prpić *Markinovi*, Veljun; Zlata Tomljanović *Pešina*, Krivi Put; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići; Tome Špalj *Cucin*, Krivi Put; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun. Svi kazivači osim Mare i Luke Krmpotić *Brndinih* iz Veljuna, Ive Krmpotić *Pićice* iz Kuljića i Anke Šolić *Tutanove* iz Šolića izričito izjednačuju *more* i *viške*. U Upitnici Etnološkog atlasa Jugoslavije zabilježeno je da se biće koje je ljude i životinje mučilo, tištilo, gušilo u snu, sisalo im krv ili prsa nazivalo *mora*, no nisu navedeni detaljniji podaci o njenim postupcima ("Ne znadu kako onda to radi ali vjerojatno to radi njen duh."), tek je navedeno objašnjenje: "Mora je neka stara i lajava žena u selu".

Uz to, još je jedino naveden postupak za zaštitu od *more*: "Maloj djeci treba namazati prsa češnjakom a blagu privezati neku crvenu vrpcu" (UEA, IV, 141, Fd 241/478).

²⁶ Riječi Ive Krmpotića *Pićice* iz Kuljića.

²⁷ Riječi Anke Vukelić *Matićeve* iz Rupe.

²⁸ Mara i Luka Krmpotić *Brndini* iz Veljuna.

²⁹ Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice.

³⁰ Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića.

³¹ Kata Pavelić *Burgijina* iz Pavića.

³² Mara i Luka Krmpotić *Brndini*, Veljun; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići.

³³ Milka Prpić *Markina* iz Veljuna vjeruje da je luk svojim mirisom tjerao vještice, tj. *more* te ga se trebalo malo pojesti.

³⁴ Kazivačici nije poznato značenje češnjaka.

³⁵ O tome su govorili: Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići.

³⁶ Mara i Luka Krmpotić *Brndini* iz Veljuna govorili su o pređi različitih boja koja se vezala kravi na rep. Eleonora Prpić *Lejina* iz Veljuna upotrijebila je naziv *preja* te također kazala da se raznobojna *preja* stavljala kravama na rep.

³⁷ O crvenoj vrpici govorili su Branko Tomljanović *Ropeta* iz Krivoga Puta i Mile Prpić *Popić* iz Popića. Crvene trake spomenuli su Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića i Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna. Ive Krmpotić *Pićica* kazao je kako se to radilo u kvatrama, ali ne zna zbog čega.

višalo veliko zvono i kita, a kravi na rep i oko vrata. Tako da ista coprnja, ona koje muze kravu, da prvo pogleda u rep u kravu da ne vidi vime. Tako su žene odbijale to. (...) E tako i na mlado telešce. A stajalo naročito prid telivo i posli teliva kravi i dok je tele malo. (...) Na rep i na zvonce. I oko rogova vezale babe, svakako. A branile su. Muzle su. I moje su krave muzle. Zlata Tomljanović Pešina iz Krivoga Puta prisjetila se kako su se crvene krpe vezale posebno kravama koje su imale veliko vime: *Jesu, kravama na rep. Ako bi vidili veliko vime, onda su znale stare babe svezat crvene krpe. Crvenu krpju, onda kad bi vidili veliko vime u krave, ta da puno mlika, može je ureć, crvenu krpju su vezali.* Jedan od kazivača prisjetio se kako su u Škopcima u jednoj kući kravama na rep vezali *božićne kosti*, kosti od mesa koje se blagovalo na Božić, no nije znao objašnjenje toga postupka. Milan Prpić *Markin* iz Veljuna kazao je kako se *radi odgona vještica* bršljan koji se stavljao oko božićnog kruha zabijao za grede u štali. Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića naveo je kako se grančica koja je blagoslovljena u crkvi na Cvjetnicu zatala u štalu: *To su radili da ne bi došla viška.* Milka Prpić *Markina* iz Veljuna kazala je da se takvom blagoslovljenom *drinovom* šibom blago išibalo *da ga ne more niko ureć i tako, to su babe vikale.* Njezin suprug Milan prisjetio se kako večer prije Jurjeva *babe u šprahet metni jedni staru cipelu da gori, tobož vješticama za večeru. Ona smrdi ka vrag.*

4. PRITVORI SE U VUKODLAKA

Verovanje u postojanje vampira i vukodlaka potvrdili su pojedini kazivači.³⁸ Anton Prpić *Matin* iz Veljuna kazao je kako su ljudi pripovijedali da je bilo **vampira** ta kako su oni *stariji od vraga, jači, veći*, no nije znao objasniti što je vampir mogao učiniti ljudima.

Mile Prpić *Popić* iz Popića prisjetio se izgleda **vukodlaka**: *To je ima dugačku dlaku, vukodlak, da je sličan vuku i veliku dlaku ima. (...) A vuk je bio, vuk. A zna se i čovik da bude vukodlak i njega su zvali vukodlak isto, sav čupav, velika kosa na njemu, vuna, gol, i to su zvali vukodlak. (...) Ko pračovjek neki, ko će znat što je bio.* Ovaj kazivač ispričao je kako je u njihov kraj vukodlak jednom, kad je on bio dijete, došao iz Primorja i narod ga se jako plašio. Govorilo se da je došao iz pustinje i da živi tri stotine godina. Kata Pavelić *Burgijina* iz Pavića ovako je opisala vukodlaka: *Ima i rogove i dlaku, vrag, pripovijedali su. Znali su to pripovijdat kad bi se dica strašila. (...) Vukodlak čovika okreće, okrene ga, ako na Božju, on okrene na vražju, on okreće na svoju. (...) Ima moć u sebi. Na primjer, veli vidio je kako vodi kola, veli, čovik, crvena kapica, kao noge za kotačem i konji, i to praši vukodlak.*

Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića kazao je da su vukodlacima, prema pričama njegova djeda, nazivali griješne ljude koji su se pojavljivali nakon svoje smrti i nisu davali ljudima mira.

U Veljunu je zabilježena ova priča: *A to su ljudi vikali da se čovjek pritvori u vukodlaka. Kao vrag runjav, orunjavi sav kao vuk. Zato ga zovu vukodlak. Da ga je Bog kaznija što je vrag bija na zemlji. E, kad vrag umre, onda leti, ne da narodu mira.* Prema mišljenju kazivača vampir i vukodlak su dva naziva za isto biće: *A to su ljudi rekli, a to sve jedno isto, on se povampirija, stvorija se u vukodlaka.* Iako su babe rekly da se mrtvac može povampiriti ako preko njega prilikom *čuvarine* prijede mačka, kazivač je iznio mišljenje da se to ipak događalo *ako on bija lopov, mrzija čovika, čoviku zlo pravija, onda ga Bog kaznija.* Sve do prije desetak godina ovaj je kazivač obavezno jednu večer između blagdana Velike i Male Gospe slušao kako na obližnjem brdu zvoni zvono te kako dva vampira ruše kamenje.

Zabilježeno je i kako su se ponašanje i izgled ljudi povezivali s vukodlacima. Tako se, primjerice, za ružnog muškarca reklo da je kao vukodlak, odnosno: *Kad je neko loš, baš si ka neki vukodlak, kao da nije od svetinje, nego kao da je vukodlak, e, baš si ko neki vukodlak.*

³⁸ Anton Prpić *Matin*, Veljun; Mile Prpić *Popić*, Popići; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica; Kata Pavelić *Burgijina*, Pavići; Tome Špalj *Cucin*, Krivi Put; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Milan Prpić *Markin*, Veljun. U Upitnici Etnološkog atlasa Jugoslavije uz sva je pitanja vezana uz vukodlaka i vampira zabilježen odgovor: "Nepoznato je takvo biće" (UEA, IV, 141, Fd 241/478).

5. VELI – TO JE MRAČNJAK

Postojanju mračnjaka zabilježene su različite priče. Nekoliko je kazivača iznijelo vlastita iskustva susreta s, kako su vjerovali, mračnjakom, dok su pojedini pokušali objasniti kako je moglo doći do vjerovanja u postojanje ovog bića.³⁹

Tako je Anton Prpić *Matin* iz Veljuna objasnio da se mračnjakom zvalo biće koje noću *ide u jednon ko stablu*. Kazivač je slušao ovakve priče kad je bio dijete – *ljudi pripovidali, sastali se*. Nije znao poblize što je mračnjak radio. Slično je i Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice kazao da se mračnjak prikazuje noću.

Osobno iskustvo susreta s mračnjakom otkriva sljedeća zabilježena priča: *Ja mislim da sam mračnjaka možda baš doživila i ja! Ja mislim da je to morao biti mračnjak. Kada sam bila mlada cura, s svojih možda 18 godina, još jedna cura iz sela, jedna starija, koja se nikad nije oženila. Mi smo bili u selu Francikovcu, to jedno selo koje dijeli nas. Naveče smo došle kasno iz Francikovca kod nas u kuću, i sad, ja i ova starija pratimo ovu mlađu do njezine kuće, (...) i kroz šumicu nekakvu, treba ići okolo pa nije baš. A, govorili su ljudi, prije, da u tom gaju straši. (...) Stoji žena, možda jedno deset metri visoka, ne vidiš joj lice, samo vidiš da je ženska. Crna halja, ni jedan brokat, ni jedna svila se nije tako sjajila. Mi se krivile, derale se. (...) To sam vidjela, a što je bilo to. Sutradan smo išli vidjet, do tog stabla, ali nikakvih tragova nije bilo ujutro. To se desilo uveče oko ponoći, pola jedan. (...) Ženska u crnom, viša od deset metri u visinu, a u širinu oko dva do tri metra. Samo je stajala. Mi smo plakale i vriskom pobjegle kući (...) Ja mislim da je to bio mračnjak, sad, da li je ili nije, ja ne znam. Nitko nikad nije objasnio. Netko je rekao da smo izmislili, netko je vjerovao.*

Jedan je kazivač iznio priču svog djeda koji je ovako opisivao mračnjaka: *To su vikali da ide ko stog sena, da se zemlja ne dodira. To isto mi did tumačija. (...) Veliko, kao šuma neka. To ja nisan vidija. (...) On je, veli, od zemlje odmaknut puno i to, veli, samo ide. (...) To ti je on meni tumačija, priča te, priča kako straši uveče.*

Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića mračnjaka je opisao kao velikog čovjeka, dva puta većeg od ostalih ljudi, koji se noću mogao vidjeti po šumama ili na putevima, te pridodao kako ništa nije radio ljudima. Milan Prpić *Markin* iz Veljuna kazao je kako su stari ljudi pričali da je mračnjak visok i *crn ko vrag*. Zlata Tomljanović *Pešina* iz Krivoga Puta naglasila je kako mračnjak noću *straši i plaši*.

Kazivanje Mile Prpića *Popića* iz Popića izdvaja se po tome što on kaže da su mračnjacima nazivali ljude koji se noću nisu ničega bojali: *Ljudi koji su išli po noći, ne vidi se ništa, i on ide po šumi, ne plaši se nikoga, onda su ga zvali mračnjak. Koji se ne boji ni medvjeda ni vuka, ni ničega, cijelu noć može hodat u šumi, ničega se ne plaši*. Isto je mišljenje potvrdio i Jure Tomljanović *Ban* iz Šolića.

Anka Šolić *Tutanova* iz Šolića navela je dio svog iskustva kojim je željela objasniti kako nastaju priča o mračnjacima te kako se neke pojave u mraku mogu pogrešno protumačiti: *Sve vragove. I mračnjake. Vidić ćete kako se dođe do tog mračnjaka. Ja san živila gor, mi smo kuću pravili u Krivon Putu, a ode san vrta imala. (...) I sad ja, tu veče, već se smrklo, ja velin, odi tetka otprati me malo. I mi došle u te Matiće tu gore, sad ona veli, neka ide s nami. I sad idemo nas troje. I sad mi idemo, i vidi cigareta i zasja se. Veli – to je mračnjak. I sad mi stali. A to su dvoje mladi sjedili (...), nji dvoje su ašikovali.*

Slično je kazao i Tome Špalj *Cucin* iz Krivoga Puta; po njemu mračnjakom bi ljudi nazivali svoju sjeenu: *Kad je ono lijepo mjesečina, vi idete, tamo iznad brda, reko bi da čovjek ide, onaj odsjen baca, pa je narod onda, deset metari visok. (...) Velik čovjek. Svoj odsjen.*

6. KAŽU ZA VRIME, PROGNOZERI

Pojedini kazivači sjećaju se priča o *vrimenjacima*.⁴⁰ Tako je Mile Prpić *Popić* iz Popića objasnio: *To su bili oni što danas kažu za vrime, prognozeri. Vrimenjak je čovik koji je to znao, da, on je prognozira kad će kiša bit, kad će sunce bit, i on je sve to ko što ovi danas priko radija govore. Da, to je čovik iz sela bio. (...) Te su*

³⁹ O mračnjaku su govorili: Anton Prpić *Matin*, Veljun; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun; Mile Prpić *Popić*, Popići; Grgo Prpić *Miškec*, Gorica; Ive Krmpotić *Pićica*, Kuljići; Ivan Prpić *Kavarica*, Lucići; Zlata Tomljanović *Pešina*, Krivi Put; Milan Prpić *Markin*, Veljun; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići; Tome Špalj *Cucin*, Krivi Put.

⁴⁰ Zabilježeno je i kazivanje kako su pojedini ljudi po zvijezdama, izgledu neba prognozirali vrijeme, ali uz njih nije vezan naziv *vrimenjaci*.

ljude zvali vrimenjaka, kaže, on će vam kazati. (...) On, vrimenjaka, on je kaziva kad će kiša, kad će vrime, kad će snig, on je zna koliko će duga zima biti, oće li biti topla, hladna. To je znao po prasetu. Kad se prase zakolje, on je zna po onoj slezeni, on je onda zna ako je vamo debela, biti će zima na kraju, ako je tanka, bit će počinje ujesen, ako je ona slezena vamo debela i amo u sredini tanka, i kaže u sredini, u sred zime će bit jaka zima. Tako on govorio, i točno bilo. Prema riječima ovog kazivača, vrimenjaka je mogao i sam utjecati na vrijeme: Ako će doći ova tuča, krupa što je padala, on nosi stolac van i okreni naopako, da gori noge, ko rogovi. A većinom su bili oni stolci na tri noge, na tri štapa. I sad, kad bi on vidija da će vrime on ga okrene ovako, prid kuću. I kiša stane. E, taj bi mu stolac bija ko pomoć. (...) E, kiše je on dozivo. Kako, ja to ne znam. Iša je u šumu i doziva.

Ivan Krmptotić Šoparin iz Šojatskoga Dolca također je spomenuo ljude koji su mogli predvidjeti kakvo će biti vrijeme, premda nije donio sve detalje na koji su način oni to činili: A, bilo je i takvih, ja ih se dobro sjećam, dosta ih je bilo. Vrimenjaci, neko ih je zva misečari, dosta ih je bilo tamo di sam se ja rodio, u Veljunu. Oni su obično izlazili van uveče, u zapadu sunca, i promatrali su oblake, i ako je bila, znali smo tu uzrečicu reć: "Ako je crvena večer, dobro jutro reće", znači da će sutra biti dobar dan, ako onako crvenkasto bude. Ako su bile one, crne guste, po oblacima, i tako su ti ljudi pogadali vrijeme.

7. BAKA KOJA JE UMRLA SJEDI GORE

Tijekom ispitivanja vjerovanja u nadnaravna bića zabilježeno je i nekoliko priča koje su kazivači vezali uz mrtve osobe koje se pojavljuju nakon smrti.

Tako je jedan kazivač ispričao svoj doživljaj susreta s ubijenim čovjekom iz susjednog sela, iz vremena nakon Drugoga svjetskog rata: *To bi ti moga reć istinito ja i baš je žena. Mi smo sjedili kod njezine kuće na prozoru, tu ti je jedan čovik je poginija, zapravo ne jedan neg dva poginula. I sad smo mi sjedili i tako zabavljali se. I jedanput se stvorio taj čovjek. Ne samo da vidilo je jedno, nego smo vidili ga obadvoje, doša je na šternu i napi se vode i nesta.* Mrtvac je izgledao poput tog čovjeka dok je bio živ, na njemu nije bila vidljiva nikakva rana.

Jedna priča govori o susretu s djevojčicom od desetak godina, obučenom u bjelinu. Slično je i kazivanje o susretu s mladom djevojkom u bjelini i okićenom pavenkom, koja je pjevala *tankin glason*. Njeno se pojavljivanje povezivalo sa smrću mlade djevojke u susjednom selu koja se, kao što je bio običaj kod mladih djevojaka, pokopala s pavenkom.

Zabilježena je i zgoda koju je ispričao jedan momak koji je na putu od djevojke iz Alana prolazio pokraj groblja: *Onda je iša pored groblja, a najedanput kaže on prolazi, a ide, kaže, kočija sa dva gospodina sa cilindrin na glavi i konji idu, a najedanput odoše sve uzbrdo. A tu je baš borovina i da su ošli u tu borovinu. Da je on to vidija, on to priča, a dal je to istina.* Kazivačica je pridodala kako se o mrtvim osobama puno pričalo: *Da straši, da plaši. Vidija san toga tu, taj plaši, vidija san toga tu, taj plaši. Jako puno.*

Jedna je kazivačica iznijela priču iz svoje obitelji, pridodavši kako ona sama nije imala takvo iskustvo: *Moja baka bi rekla njegovoj ujni, koja za ujca bila udata, idi gore na štalu dat blagu sijeno. I ona govori da je baba neka druga ispružila noge, što je umrla. Noge kud ova mora proć. Baka koja je umrla sjedi gore kud ova mora proć na tavan. (...) Ja san to radila poslije njih, ja nisan nikad vidla te babe ni njezine noge.*

Ive Krmptotić Pićica iz Kuljića kazao je kako su ljudi znali uz mjesto nečije smrti vezivati i pojavu svijetle: *I onda veli, tamo di je umrlo, tamo san, veli vidio svijetlu. A to su ti ljudi pričali. Ono kad priča one svoje proživljaje.*

Branko Tomljanović Ropeta iz Krivoga Puta donio je objašnjenje kako su mogle nastati ovakve priče o mrtvacima: *A to san ja doživija na svoje... Tako su pričali kad se ide prema crkvi, tamo je križ, na vrh iz Krivog Puta je križ. Ja san iša od nje. Jugo, kiša pada, jugo, ja iden u dva sata poslije ponoći, a tamo su vikali – slaže drva, prilaze drva po noći, vozi lance, kopa. A ja tu moran proć, amo kroz polje mi je blato. Šušlavac. Kad ja doša blizu, čujen ja lanac, meni kosa pod kapon, ja dva kamena. Ja bliže. Vuče lance, kopa, gotovo. Kad ja malo dalje, vjetar nosi maglu. A tabla Krivi Put je bila pričvrščena i tablu jedan čaval nije drža. (smijeh)*

*Da ja nisan proša, ja bi mislija da kopa, da vuče lance. A bili uvjereni, ljudi su slušali vozi lance, slaže drva, prikopava.*⁴¹

8. POJEDINI NEOBJAŠNJIVI DOGAĐAJI I POSTUPCI

Kazivači su uz priče u *viškama*, vilama i mračnjacima često donosili zanimljive podatke o nekim običajima i njima neobjašnjivim događajima.

U Veljunu je zabilježena sljedeća priča povezana sa **sotonom** i mogućnošću pojedinaca da ga vide: *U jednoga je bija uša sotona. Onda moja baba, od ćaće majka, ona je jako bogomoljna žena, ona je vjerovala u puno, onda je ona došla gori, posula je pepel po sobi di on leži, sad tamo sutradan pasji trag, ko da je pas hoda.*⁴² *E, onda dođu po popa i nije pop moga, nego mladi pop je mora, mladomisnik doć. Kad je on doša, počea je molit, gonit njega iz njega van, on je iz njega govoriya. Pita kuda će. Na nožni palac van i u morske dubine, nije tija u šumu ić. Gore kud je uša, da će na usta, ne. Na nožni palac van i u dubine. Onda baba moja pita popa kako bi ga ona vidila. Stani meni doli na stopala i vidi i vidila ga je. Prema riječima kazivača sotona je u tog čovjeka ušao jer ga je majka u ljutnji zaklela. Nakon ovog događaja ova je žena mogla vidjeti sotonu i na drugim mjestima: *Ona je tamo gore imala rodbinu u Krivom Putu, onda došla, išla u posjete gore, on je ovce, u štalu gonija ovce, ne bi sunce sagnalo, ne daju se sagnat, a ona došla ljudi što je, pa Bog vas, vidite da van je sotona na vratin. Kako će ovce moć sotone uć. (...) Ona dođe, pomoli, nešto izmoli i sotona ode, ovce za njon u štalu. (...) A sotona, Bože, oslobodi, vrag, repinu ima, jezik, rogove. (...) Vrag, znaš što je sotona. Toga je prvo bilo dosta dok god nisu sveti sakramenti izašli. Onda su izašli sveti sakramenti pa je toga manje. Neobičan život ove žene ogleda se i u ovom dijelu kazivanja: *Ona bogomoljna jako bila žena. Ona je znala kad će umrit i sinu je, ćaći mom naredila kad će umrijet i da će prid njon ić druga povorka, mrtvac, da će ić djevojka mlada, nevina prid njon. I to se nije znalo, ko je prvo zna, umrla tu na Veljunu djevojka i tu se amo sastali sprovod i nosilo se na rukama, na ramenin. Sastala se oba sprovoda. Djevojka prid njon išla mrtva. Prvo rekla ćaći, sinu.***

Zabilježena je i priča kako su ljudi vjerovali da **dijete** može osjetiti mrtvaca u selu: *...Cijelu noć je plakala, nije se moglo nikako umirit. Onda moja pokojna majka rekla – nećeš je umirit, mrtvac je u selu. I to je. Da malo dijete osjeti.*

Uz djecu se vežu dvije pojedinosti koje su kazivači izdvojili kao neobične. Neki su naveli kako se smatralo da nije dobro da dječje **pelene** mrak zatekne na otvorenom.⁴³ Anka Šolić *Tutanova* iz Šolića kazala je da su se u tom slučaju pelene ostavljale vani do sutradan, dok je Branko Tomljanović *Ropeta* iz Krivoga Puta iznio mišljenje da su se morale ponovno oprati ako su *omrkle* te je objasnio da *se preko mraka može nauditi djetetu*. Zanimljivu priču donio je Milan Prpić *Markin* iz Veljuna: *Da mrak onda dođe na one pelene pa da dite plače, boli ga trbuh. To san ti ja doživija. Kad se moj ovaj stariji rodija i zabolilo njega, veli to je mračina na dite, krpe su ostale vani, uvatija ih mrak, i to je sad mračina na djetetu. Snig zapa. Ajde ti sad traži negdi galebu na suvoj grani. Suvu granu i galebu, a snig do zubi. Ja san proša svita, patija se. Kad ja tu gori više kuće iden kući, na suvoj grani baš komad galebe. Njegova supruga Milka kaže kako se galeba, koja je prema Milanu trebala biti kravlja, stavljala u vatru te su se pelene nad njom ugrijale. Milan je kazao da će tada *otić ta mračina sa diteta*, što je Milka potvrdila time što se dijete smirilo.*

Zabilježeno je i objašnjenje posebnog postupka kod **posjeta tek rođenom djetetu**.⁴⁴ Naime, kazivači potvrđuju kako se pritom, da se dijete ne bi ureklo, moralo prvo pogledati u vlastite nokte, a tek nakon toga u dijete.

⁴¹ Da se pričalo kako mrtvi vuku lance, potvrdili su i Anka Šolić *Tutanova* iz Šolića i Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice.

⁴² Pasji je trag kazivač objasnio kao trag sotone.

⁴³ O ovoj pojavi govorili su: Milan Prpić *Markin*, Veljun; Anka Šolić *Tutanova*, Šolići; Ana Špalj *Cucina*, Krivi Put; Branko Tomljanović *Ropeta*, Krivi Put.

⁴⁴ O tome su govorili: Zlata Tomljanović *Pešina*, Krivi Put; Milan Prpić *Markin*, Veljun; Ana Špalj *Cucina*, Krivi Put; Eleonora Prpić *Lejina*, Veljun. Ive Krmpotić *Pičica* iz Kuljića i Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna spomenuli su ovaj postupak, ali nisu naveli objašnjenje.

Nekoliko je kazivača donijelo priče o stvarima zakopanima pod **pragom** za koje se vjerovalo da imaju utjecaja na zbivanja u kući. Zdenka Pavelić *Vranićeva* iz Pavića kazala je kako se vjerovalo da su, ako blago u kući ugiba, pod pragom zakopani uroci. Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića je o tome ispričao ovu priču: *E, sad ću ti još nešto ispričat. U Francikovcu Šojat Ivan, njemu su krave, svake godine krava krepaj. I on ti je iša u Bosnu, ovin što gataju, vračarin. I vračar njemu veli – odi ti doma, pod pragon ćeš nać nešto u štali. I on je naša neke kosti. Pod pragon u štali. To je iskopa, od toga krave nisu crkivale. To spali, sredi.*⁴⁵ O istom je događaju, smjestivši ga u razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, pričao i Milan Prpić Markin iz Veljuna, s tim što je dodao kako su uz kosti bile zakopane *krpice* i ženska kosa. Kazivač također misli da su ljudi koji su takve stvari radili nakon smrti za kaznu postajali vampiri: *A to je zakopa netko. Taj se u vampire stvorio ko je sirotinji napravio. To su ti vampiri.*

Zanimljivu priču o djetetu koje je na neobjašnjiv način nestajalo iz kolijevke potvrdilo je nekoliko kazivača, smjestivši događaj u prvu polovicu 20. stoljeća.⁴⁶ *Dite iz kolijevke uzmi, niko ne bi vidija. Odnosi u podrum. I sada dođe jedan pop molit. I kad je pop molija, on veli popu – ti se popiša u šenicu, ne možeš me izagnat. To je ćaća meni priča. Kad je doša drugi pop, drugi pop moli, iz popa znoj bacaju, vodu. Izadi van! Kud ću izać? Kroz nožni palac kud si ušao. Kad je to išlo iz te kuće, taj je pop bija sav mokar drugi. Taj nije bija grišan. A ovome je reko da se popiša u šenicu, da ga ne more. I to se ljudi celo se ovo selo sabralo i otišlo gledat. (...) To je meni tata moj pričao. Tata moj iša gledat to. Dite iz kolivke u podrum. A niko ne vidi kad dite uzme.* U drugoj varijanti ove priče, koju je kazivač ispričao prema sjećanjima svog starijeg susjeda, ovaj je neobični događaj prestao kada je, nakon neuspješnog pokušaja jednog svećenika, došao biskup iz Rijeke jer *takve stvari mogu riješit samo biskupi, oni su jaći od popa. Običan pop to ne more riješit.*

Pogled koji može **ureći** pojedini kazivači nisu vezali samo uz *više*.⁴⁷ Primjerice, Branko Tomljanović *Ropeta* iz Krivoga Puta kazao je kako su ljudi nastojali izbjeći susret s osobama za koje se vjerovalo da pogledom mogu nauditi. Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića naveo je: *A bili su ljudi, nije tija ić u štalu da ti vidi prase, blago, odma zbrka, nešto se događa. To san isto čuja od svog djeda. A ti ljudi nisu ni ulazili koji su imale te, ne oči, nego imali su nešto u sebi, šta ja znan.* Luka Krmpotić *Brnde* iz Veljuna i Grgo Prpić *Miškec* iz Gorice misle da je bilo i muškaraca koji su mogli ureći te se pred njima, prema kazivanju Luke Krmpotića, blago uvijek nastojalo skloniti i tako ga zaštititi. Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića također misli da su i muškarci i žene mogli imati *vražje oči* zbog kojih bi *blago* zabortalo. *Neće da jide, neće da pije, neće da pase.* Ovaj je kazivač također spomenuo kako se za ženu koja nije mogla imati djece reklo da je urečena. U Pavićima je zabilježeno potresno sjećanje kako je zbog pogleda jedne suseljanke malo dijete umrlo jer je ona *nabacila*.

Zanimljivo kazivanje o ženi koja je mogla **ureći** donio je Mile Prpić *Popić* iz Popića. Naime, prisjetio se Soke Orlić, žene iz obližnjeg pravoslavnog sela Ritavca, koja je uspjela napraviti da se konji jednog kazivačevog suseljana, nakon što je ona prošla, više nisu htjeli pomaknuti s mjesta. Nakon što je bila sama s konjem u staji, sve se popravilo. Drugom zgodom je pomogla čovjeku čiji konj nije *moga pišat*. Za tu joj se pomoć, prema riječima kazivača, obavezno moralo platiti. Budući da su ljudi znali da ona može ureći, nastojali su izbjeći susret s njom.

⁴⁵ Kazivač se ne sjeća u kojem je mjestu u Bosni živio ovaj čovjek.

⁴⁶ Ovu su priču donijeli Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića, Milan Krmpotić *Zekonja* iz Veljuna i Branko Tomljanović *Ropeta* iz Krivog Puta. Milan Krmpotić *Zekonja* kazao je kako je to bilo oko sredine 20. stoljeća, dok je Branko Tomljanović *Ropeta* naveo vrijeme između dvaju svjetskih ratova.

⁴⁷ U Upitnici Etnološkog atlasa Jugoslavije uz pitanje "Postoji li vjerovanje da neki ljudi imaju 'zlo oko' kojim mogu nanijeti nesreću, neuspjeh, bolest? Kakvi su to ljudi? (imaju npr. sraštene obrve, plave oči, razroki su ili?)" zapisano je: "Postoji vjerovanje da imade ljudi koji imadu takve oči i mogu nanijeti nesreću. Vjerojatno su to ljudi koji imadu sraštene oči". Nadalje, na pitanje "Mogu li i drugi ljudi nanijeti takvo zlo, npr. time da nešto pohvale ili nešto posebno kažu? (što?) Kako se to zove? (urok, vurok, počudište, barač ili?)" naveden je odgovor: "To se zove urok". Objašnjava se: "Navlastito je uroku izloženo malo dijete, krava, konj, vol."; a kao zaštitni postupak navodi se: "Treba svezati nešto crveno. Neku vrpču" (UEA, IV, 149, Fd 241/478).

Pojedini kazivači iznijeli su neke **načine zaštite** i pomoći kod negativnih događaja. Ive Krmpotić *Pićica* iz Kuljića naveo je savjet svog djeda za slučaj da se noću nađe na otvorenom. U toj je prilici uvijek trebalo držati palac preko kažiprsta, čime bi se dobio oblik križa koji je štitio. Zlata Tomljanović *Pešina* iz Krivoga Puta navela je kucanje o drvo kao zaštitu od uroka: *Nisi se smija začudit malon ditetu kako dobro reste, onda moraš i kucnut u drvo il u nešto ili blago ako vidi da blago da vidi, ako vidi nešto, e, mora si isto pokucat u drvo. To i danas se radi. A nije se smilo začudit da bi ureklo, to je bija urok, ako bi se začudili jako nečemu, to je bija urok. (...) A znalo se reć za mladenku, recimo, kada bi se začudilo da je lipa, da je zgodna, onda bi samo pokucali u drvo da je ne urekne i to.*

Zabilježeno je i sjećanje na ženu koja nije živjela na području Krivoga Puta, ali su ljudi iz ovih zaselaka zbog njenih sposobnosti odlazili k njoj kad bi im zatrebala pomoć. Radi se o Mandici *Lučanki*, pravoslavki koja je živjela u Lučanima kod Brinja. Priča kaže: *Kad si doša kod nje, Spasitelj je, visila velika slika i Spasitelja govorilo. On joj reci što će biti i on joj prenesi. Ona ti prenosi.* Zabilježeno je kako je jednom prilikom pomogla čovjeku koji je imao epilepsiju, kao i bolesnoj kravi kazivačeve bake. Mandica je kod njenog dolaska već znala dio razgovora koji je ona sa susjedom vodila putem do nje. Rekla joj je: *“I odi kući i nać ćeš komšiju, pomuzla je kravu, popit ćeš bijelu kavu kad dođeš kući.” Kad ona kući, krava se digla, pomuzla žena kravu i skuhala bijelu kavu.* Prema riječima kazivača za svoju pomoć Mandica nikada nije tražila naknadu: *Ništa. Ne daj, Bože, da bi uzela ni kave.*

9. ZAKLJUČAK – ONI STARI LJUDI PRIPOVIDAJ, A MI SLUŠAJ⁴⁸

Priče zabilježene o vjerovanjima u nadnaravna bića i neobjašnjive pojave i danas žive među stanovništvom Krivoga Puta. Prenošene s generacije na generaciju, čine dio duhovne kulture stanovništva ovog kraja o kojoj su tijekom istraživanja kazivači vrlo rado pričali.

Ipak, danas priče imaju drugačiji život. Luka Krmpotić *Brnde* iz Veljuna kazao je kako su priče pre-stale *otkad je ovaj priokret*, misleći pritom na razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata: *To onda, negda spominjalo, sad se ne spominje više niko ni o vilama ni o ničemu. (...) A šta ja znan, izašlo iz običaja.* Anka Prpić *Brunićeva* iz Krivoga Puta također je kazala kako su ove priče pripovijedale *babe stare*, koje *bi pričale o svemu*, a kad je ona već poodrasla, to se promijenilo: *Nismo vjerovali, nije niko vjerova u to, pa se nije ni pričalo.* Ova kazivačica tako, nestajanje priča povezuje s time što ljudi više nisu vjerovali u postojanje nadnaravnih bića, na što je ukazao i Tome Špalj *Cucin* iz Krivoga Puta rekavši: *Kako je to sve skupa sada malo bolje što se tiče nauke i malo više je prosvijećen narod, tako da se manje u to vjeruje.*

Neke od priča zabilježenih na području Krivog Puta predstavljaju osobna iskustva, susrete s nekim od opisanih bića, a neke su tek dio predaja koje su kazivači čuli od svojih starijih, kako to objašnjava Ivan Prpić *Kavarica* iz Lucića: *To je bilo tih starijih ljudi, onda bi sastali te mladeži, nije bilo tog nešto drugoga, zimi, to saberi se ta mladež i taj je bio starac koji je zna to govorit.* Iako se vjerovanja u nadnaravna bića, pojedinosti o njihovoj pojavnosti, sposobnostima i mogućoj zaštiti od njihova utjecaja te osobna iskustva i sjećanja vezana uz svako pojedino biće ili neobjašnjiv događaj razlikuju, ono što ih sve povezuje jest priča. Ta priča sastavljena je od, ponekad vrlo različitih elemenata sjećanja, iskustva, događaja, razmišljanja, vjerovanja, pri čemu je pitanje, jesu li nadnaravna bića doista postojala, za same kazivače manje važno od pitanja jesu li ljudi o njima pričali, jesu li ih, kako kaže Luka Krmpotić *Brnde* iz Veljuna, *spominjali*. Zbog toga se, i ovim istraživanjem, nastojala obuhvatiti sva raznolikost priča koje i danas žive, premda se njima više ne *straše dica*⁴⁹, već one čine dio duhovne kulture područja Krivoga Puta.

⁴⁸ Riječi Mile Prpića *Popića* iz Popića.

⁴⁹ Ovu je karakteristiku priča o vilama, *viškama* i drugim nadnaravnim bićima posebice naglasila Ana Špalj *Cucina* iz Krivoga Puta.

LITERATURA I IZVORI:

ŠKRBIĆ, Nevena (2001): Izvješće s istraživanja u selima pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja. *Senjski zbornik*, 28:261-274, Senj.

Upitnice Etnološkog atlasa (UEA), Svezak IV., teme broj: 141. *Mora, vampir, vukodlak i neka slična bića*, 142. *Vještice, vile, suđenice*, 143. *Neka druga natprirodna bića i pojave*, 149. *Zlo oko, uroci, sretni i nesretni dani*; Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.